

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ІНТЕРОГАТИВІВ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

А.В. Сітко, О.М. Журавльова

Стаття присвячена проблемі прагматичної інтерпретації питальних речень. Досліджено вторинні функції питальних речень на основі комунікативної та соціальної взаємодії мовців.

Для сучасної лінгвістики досить актуальним є дослідження різних типів речень, в тому числі й питальних (інтерогативів), з точки зору комунікативного змісту, що реалізується в процесі спілкування. Незважаючи на те, що питальні речення неодноразово були предметом лінгвістичного аналізу, в даному аспекті вони не отримали достатнього висвітлення. Їх семантика та функціональне спрямування в процесі перекладу вивчені недостатньо, що й обумовило вибір теми даного дослідження. У статті вивчення комунікативних смислів питального речення сучасної англійської мови здійснюється на основі широкого контексту. Під широким контекстом ми розуміємо не тільки конкретне оточення слів, словосполучень або висловлювань, але й широкий смисловий контекст, який не має практично жодних формальних та матеріальних обмежень, якщо мати на увазі, що цей контекст містить у собі необмежений життєвий, а отже, й вербальний досвід комунікантів. Важливість вивчення даної теми також обумовлена необхідністю вдосконалення культури мовного спілкування, навчання «технології» ведення діалогу, формування адекватного відношення до партнера по спілкуванню, вироблення установок й навичок точної інтерпретації комунікативних задумів, в тому числі під час перекладу, які намагаються донести співрозмовники. Отже, метою є дослідження процесу інтерпретації англійських інтерогативних висловлювань в комунікативному аспекті під час перекладу на матеріалі твору А. Мілна «Вінні-Пух і Всі-Всі-Всі» та його перекладу з англійської мови українською В Панченка.

Аналіз ступеня розробленості проблеми свідчить про те, що інтерогативам було присвячено чимало праць. Головна увага їх авторів найчастіше зосереджується на одній з складових: або на проблемі інтерогативів в структурі діалогу (Л.П. Берднікова, І.А. Королькова, В.А. Косарева, Н.І. Писанко, О.Г. Почепцов, Н.Н. Самонова, О.І. Хачапуридзе, Л.П. Чахоян, А. Беннет, Д. Болінджер, Я. Хінтикка, Л. Оквіст, Р. Ультон, Е. Енгдалъ тощо), або на проблемі реплік у відповідь (Т.М. Власова, Р.І. Гафт, Є.С. Разлогова, Н.П. Сучкова, Г. Гревендорф, Д. Зефферер, В. Ленерт, Р. Хауссер, Р. Цинеккер тощо). При цьому відмічається особлива роль інтерогативів у розгортанні процесу спілкування: питання є елементом, який спонукає співрозмовника до повідомлення інформації, стимулює розгортання контексту, активізує мовленнєву дію в діалозі, виражає відношення комуніканта до предмета запиту та співрозмовника. Отже, в центрі уваги виявляються не тільки структурні відношення елементів, але і їх комунікативні функції.

Подальше дослідження змісту та ролі інтерогативів є можливим за допомогою комунікативно-прагматичного методу, який давно набув широкого використання у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці, оскільки роль прагматичних факторів, таких, як пресупозиційна, інтенціональна, контекстуальна обумовленість будь-якого мовленнєвого акту, що суттєво впливає на формування змістовних одиниць різних рівнів, вивчена ще недостатньо повно. Комунікативний аналіз інтерогативних висловлювань перш за все повинен бути спрямованим на вивчення конкретних смислів, які можуть передаватися у формі запитання, а також на виявлення місця інтерогативів у конкретних мовленнєвих актах – їх функцій, значення тощо у різноманітних мовленнєвих тактиках. Тому дане дослідження може розглядатися як одна з спроб комунікативного аналізу інтерогативних структур англійської мови як висловлювань, що не лише виражають значення питальності, але й експансують

сенси інших типів модально-інтенційних висловлювань – констативів, експресивів, імперативів, а також як один з шляхів визначення прагматичних основ інтерпретації інтерогативного висловлювання, виходячи з принципів «прагматичної інтерпретації». Поняття інтерпретації дозволяє формувати спостереження за властивостями мови в найприродніший спосіб і так чи інакше є наявним в будь-якому семантичному або прагматичному дослідженні. Ми називаємо інтерпретацію *прагматичною*, якщо вона явно зазначає:

1) тип спілкування, в якому інтерогатив може бути використаний (при тому чи іншому ступені доречності);

2) локацію мовних виражень, що входять в інтерогатив.

Інтерогативне висловлювання та його прагматична інтерпретація співвідносяться правилами прагматичної інтерпретації. Зокрема, правилами, які встановлюють зв'язки між прямим значенням питання про смисл дії адресата (типу *"Silly old Bear," he said, "what were you doing?"* – *"Дуренький мій ведмедику, - сказав він, - що ти там робиш?"*) та значенням «констатація несхвалення» (пор. *Я не схвалюю твоїх дій*). Ці правила співвідносять цілі класи явищ, а не окремі висловлювання – аналогічно до семантичних правил. Прагматичні правила відносять за межі як чисто синтаксичного пояснення (встановлення правильності речення чи відповідності будь-якій конкретній структурній схемі), так і чисто семантичного (пов'язаного з виявленням прямого значення висловлювання). Правила прагматичної інтерпретації є одночасно і правилами ведення розмови, і тими правилами-прийомами, які використовує інтерпретатор (учасник спілкування або спостерігач) під час переосмислення висловлювань (інтерогативних у тому числі), спираючись на локацію та семантику. Локація не вичерпує всіх сторін спілкування, оскільки в ньому можна виділити щонайменше три сторони:

1) «Его» (бере на себе роль того, хто говорить або адресата);

2) партнер(и) «Его» (можуть бути як ті, хто говорить, так і ті, хто слухають);

3) «арбітр для Его», або просто «арбітр» (невидима аудиторія, яка оцінює мовленнєві дії Его та його партнерів, бажаність або небажаність висловлювань з того чи іншого питання і т.ін.).

Спілкування пов'язано також з двома видами дій:

- інтерпретацією обставин спілкування, ситуації (сюди ж входить й інтерпретація висловлювань (зокрема, інтерогативів);

- перетворення ситуації («ходом» у спілкуванні, який здійснює один з учасників).

У рамках даного підходу спілкування можна подати як операції:

1) отримання релевантних інтерпретацій;

2) видалення інтерпретацій, що виявилися непереконливими на черговому етапі спілкування;

3) виконання дій, які відповідають або суперечать загальноприйнятим правилам спілкування.

Відповідно до вищезазначеного, зрозуміти висловлювання – означає:

1) проінтерпретувати чергову мовленнєву дію як хід у рамках конкретного виду й стилю спілкування (враховуючи можливість розходження власних правил спілкування та правил партнера);

2) проявити диспозицію (тобто прийняти або відкинути вид спілкування, що нав'язується);

3) отримати інтерпретацію власного мовного вираження в контексті виду, що «нав'язаний», - відійшовши, ніби зі сторони, та одночасно спрогнозувати подальший хід спілкування [8, 8-13].

Комунікативний підхід до розгляду речення дозволяє стверджувати, що в ситуації спілкування всі комунікативні типи речень (розповідні, питальні, спонукальні) можуть передавати безкінечну кількість варіацій та відтінків комунікативних намірів в залежності від мети та специфіки конкретної ситуації спілкування. Структурно-граматична будова питання, як правило, визначається комунікативною інтенцією

адресанта. Проте між інтенцією та формальною організацією питального речення є неоднозначна відповідність, чим пояснюється існування синтаксичної омонімії та багатозначності синтаксичних конструкцій [4, 8]. Комунікативний намір адресанта визначає конотацію питання, впливає на можливу очікувану відповідь. Питання, як і інша одиниця мовлення, може відтворювати внутрішній стан, в якому перебуває адресант, наприклад, *“Wouldn't it be better to pretend that he had a headache, and couldn't go up to the Six Pine Trees this morning?”* (A. Milne, p. 27). На питання можуть накладатися різного роду додаткові відтінки та нюанси, що безпосередньо не мають відношення до передачі питання: запитуючи, адресант керується конкретними намірами, а саме, спонукати співрозмовника до вступу у ситуацію мовленнєвого спілкування, тобто відповісти на питання, надати адресантові ту чи іншу інформацію щодо проблеми, яка його цікавить, підтвердити свою точку зору і т.п. Але в той самий час адресанта порізному відносять до очікуваної відповіді, що відображається на формі питального речення.

Питальне речення розглядається в комунікативному аспекті як інтенційний засіб мовленнєвого спілкування, що використовується мовцем з метою здійснення своїх комунікативних намірів. У зв'язку з цим Л.В. Чайка та деякі інші мовознавці вважають за необхідне досліджувати питальні висловлювання як складову частину мовленнєвої стратегії адресанта, тобто «як низку мовленнєвих тактик, спрямованих на досягнення комунікативної мети» [5, 14]. Вживання питальних конструкцій для вираження непитальних значень здійснюється за рахунок нівелювання питального значення, яке відходить на другий план, оскільки питальні речення можуть використовуватися для відтворення широкого спектра комунікативних функцій. Питальне значення повністю не зникає завдяки тому, що воно закріплене в структурі речення. Різноманіття комунікативних намірів настільки велике, що в окремих випадках питальна форма речення, незалежно від того як передається у ньому значення питальності – порядком слів, наявності питальної інтонації чи лексеми – передає не питання, а твердження. Тому ідентифікація та інтерпретація комунікативного наміру стає можливою лише при врахуванні багатьох складових, що створюють широкий контекст. Навіть найбільш очевидні комунікативні наміри, як ось, наприклад, спонукання, стають зрозумілими лише в загальному контексті ситуації спілкування: *“Coming to see me have my bath?”* - *“Ти прийдеш подивитися, як я купаюсь?”* (автори статті не поділяють думку перекладача В. Панченка щодо варіанта перекладу даного інтерогатива. На нашу думку, вдалішим є варіант *“Приходь подивитись як я купаюсь”*, який відображує намір спонукання).

Як відомо, первинною функцією інтерогативних висловлювань є функція запиту необхідної інформації. Але питальне речення є досить універсальним видом речення, оскільки, окрім вже звичної нам питальної функції, може виконувати в мові ряд інших функцій і виражати безліч різних значень, зовсім не пов'язаних із таким, як з'ясувальне. Наприклад, якщо розглядати питальне речення виключно на семантичному рівні, тобто на рівні значення, яке може передавати такий тип речення, то виявляється, що за допомогою одного питального речення можна виразити згоду чи незгоду, бажання, наміри, здивування та ряд інших почуттів та намірів, що неодмінно має враховуватися під час перекладу. Переклад визначається ідеєю відповідності і точності - цілком досконалого відтворення, породження дублікату, який зможе виконувати всі ті самі функції комунікації, що й оригінал. Але оскільки йдеться про вихідну різницю матеріалу, досконалої подібності досягнути неможливо. У даній статті зроблена спроба аналізу процесу інтерпретації інтерогативів в контексті їх вторинних функцій під час перекладу українською мовою, оскільки питальні речення у вторинних значеннях можуть використовуватись для впливу на діяльнісну та емоційну поведінку адресата [6, 26-29]. Отже, нижче ми розглянемо інтерогативи відповідно до вираження ними вторинних функцій та їх переклад.

1 Вираження прохання

Існує багато різних способів для вираження наказу та прохання, від простої форми наказового способу до різноманітних формул ввічливості. За допомогою питального речення прохання можна виразити, використовуючи *could*, *would*:

"Couldn't I give it too?" said Piglet. "From both of us?" - "А можна я теж подарую цей горщик – спитав П'ятачок. – Ніби це від нас обох?"

"Could you very sweetly tell Winnie-the-Pooh one?" - "Чи не розповів би ти Вінні-Пухові казочку?" (на думку авторів статті, даний інтерогатив може також перекладатися формою наказового стану, а саме: "Розкажи Вінні-Пухові казочку, будь ласка").

"Would you write 'A Happy Birthday' on it for me?" - "Напишеш на ньому "Вітаю з Днем Народження", Собо?"

2 Вираження запрошення

Деякі науковці вважають, що питальні речення, що співвідносяться з мовленнєвим актом пропозиції і передають інтенцію пропонувати можна поділити за їх функціональною ознакою на такі, що вживаються: 1) у функції пропонувати послуги; 2) у функції запрошення; 3) у сугестивній функції [2, 15]. Запрошення розглядається як запит в адресата щодо його бажання виконати бенефактивну для нього з точки зору адресанта дію, або дію, яка в інтересах обох комунікантів.

"Would you mind coming with me, Piglet, ...?" - "Може, підеш зі мною, П'ятачку?" (на думку авторів статті даний інтерогатив може також перекладатися формою наказового стану, а саме: "Підемо зі мною, П'ятачку").

3 Вираження іронії, роздратування

В деяких випадках повтор та репліки привітання виражають експресивну реакцію на слова співрозмовника або дії, надаючи інтерогативу відтінку іронії або роздратування.

"Sad? Why should I be sad? It's my birthday." - "Смутний? Чого це мені бути смутним? Сьогодні ж мій день народження."

"Hallo, are you stuck?" he asked. - "Ти що це, застряг? – спитав він."

4 Вираження радості

До емоційних запитань з позитивною семантикою слід зарахувати запитання, які виражають емоції радості.

"You're the Best Bear in All the World," said Christopher Robin soothingly. "Am I?" said Pooh hopefully. And then he brightened up suddenly. - "Та що ти! Ти найкращий Ведмедику у Світі, - втішив його Кристофер Робін." "Справді? – спитав з надією Пух. І раптом повеселішав."

5 Вираження здивування

Прагматичне значення інтерогатива може іноді зводитися до вираження здивування, при чому залежати від ситуації мовленнєвого акту, визначатися факторами, які знаходяться за межами речення.

"Why, what's happened to your tail?" he said in surprise. - "Ой, що це сталося із твоїм хвостом? – спитав він здивовано."

"Didn't you see them?" said Owl, a little surprised." - "То ти їх не бачив? – спитала Сова трохи здивовано."

6 Вираження сумніву

Інтерогатив може містити імплікацію сумніву. Ставлячи подібне питання, той, хто говорить, спирається на знання попередніх даних й доходить певних висновків, але неодмінно очікує їх підтвердження від співрозмовника.

"Isn't there anybody here at all?" - "Пробачте !- сказав Пух.-А що, нікого-нікого немає?"

"Hallo, Rabbit, isn't that you?" - "Агов, Кролику! То часом не ти?"

"But isn't that Rabbit's voice?" - "А хіба це не твій голос, Кролику?"

Аналіз фактичного матеріалу показав, що варіації комунікативних функцій інтерогативів відіграють важливу роль у регулюванні характеру відносин

комунікантів та створенні сприятливої ввічливої атмосфери спілкування в конкретних ситуаціях. Розмаїття комунікативних функцій, що їх виражають інтерогативи, свідчить про їх велику інформативність та апелятивність. Дослідження також виявило, що адресант не завжди використовує питальні конструкції з метою домогтися від адресата виконання певної дії, будучи ввічливим. Для того, щоб добитися виконання бажаної для себе дії, або ж, навпаки, перешкодити виконанню небажаної дії, адресант може впливати на емоційний стан адресата через використання питальних речень. Щодо вторинних функцій інтерогативів, то їх слід розглядати на фоні комунікативної та соціальної взаємодії мовців, з урахуванням їх рольових стосунків та особистісних характеристик. Інтерогативні висловлювання є синтаксичними одиницями, які здатні до експансії прагматичних смислів інших типів модально-інтенційних висловлювань. Вони не тільки задовольняють пізнавальні інтенції мовця, але й передають весь спектр інтенційних прагнень суб'єкта мовлення від побажання до іронії і навіть роздратування.

Під час відтворення тексту неможливо уникнути інтерпретації, тобто добудовування смислів, внесення в текст нових елементів. Інтерпретація відрізняється від простого акту сприйняття й потребує додаткових зусиль; з цього випливає, що вона завжди динамічна і передбачає активність інтерпретатора. Отже, інтерпретація - це завжди внесення нового, чого в тексті не було, але воно з'являється в ТЕКСТІ - предметі інтерпретування, і джерелом цього нового є свідомість інтерпретатора, його досвід, його культура. Інтерпретатор і перекладач - це різні культурні ролі, але як перекладачеві втриматися від звички до інтерпретування, прищепленої існуванням у культурі? Звичні питання, які постають перед перекладачем: чи слід "поважати" текст і не нехтувати жодним найдрібнішим його елементом, чи має переклад бути кращим за оригінал, чи можна давати волю грі інтерпретацій, чи слід дбати про майбутнього читача й у який спосіб - усе це врешті піднімає проблему свободи і обмеження творчості в перекладі. І тому дане дослідження присвячене проблемі прагматичної інтерпретації, а саме перекладу питального речення як основного мовного засобу вираження мовленнєвого акту квеситиву.

SUMMARY

The article is dedicated to the study of the interrogative sentences' pragmatic interpretation. Secondary functions of interrogative sentences are researched on the basis of the communicative and social interaction of the speakers.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вохрышева Е.В. Специфика и структура диалогических единств с идентифицирующим вопросом: Автореф. дис... канд. филол. наук. – Л., 1990. – 16 с.
2. Гедз С.Ф. Комунікативно-прагматичні особливості висловлювань з інтерогативним значенням у сучасній англійській мові: Автореф. дис... канд. филол. наук. – К.: КДПУ, 1998. – 18 с.
3. Желажина Т.А. Коммуникативный фокус в английской диалогической речи: Автореф. дис... канд. филол. наук. – Л., 1988. – 16 с.
4. Саидова М.С. Коммуникативная функция вопросительного предложения в современном английском языке: Автореф. дис... канд. филол. наук. – Одесса: ОГУ, 1988. – 16 с.
5. Чайка Л.В. Питальні висловлювання у комунікативному аспекті (на матеріалі англійської мови): Автореф. дис... канд. филол. наук. – К., 1998. – 20 с.
6. Шабат-Савка С.Г. Функціональна траспозиція синтаксичних одиниць: Конспект лекцій. – Чернівці: Рута, 2001. – 48 с.
7. Старикова Е.Н. Проблемы семантического синтаксиса. На материале англ. яз. – К.: Вища школа, 1985. – 124с.
8. Демьянков В.З. Интерпретация как инструмент и как объект лингвистики//Вопросы филологии. – 1999. – № 2. – С.5-13.
9. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 272 с.
10. A. Milne. Winnie-the-Pooh. – Moscow: Jupiter-Inter, 2005. – 150 p.
11. Милн А. А. Винні-Пух і Всі-Всі-Всі. / Пер. з англ. В. Панченка. – К.: Махаон – Україна, 2005. – 224 с.

Надійшла до редакції 19 лютого 2007 р.